

Priporočila za ureditev sistemske obravnave enakih možnosti v raziskovanju

Uvod

Priporočila za ureditev sistemske obravnave etike, integritete in enakih možnosti v raziskovanju so nastala v okviru projekta »Etika, integriteta in enakost spolov v raziskovalnem prostoru Slovenije: med politikami in njihovo implementacijo« (2021–2023), ki sta ga financirala Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in inovacije in Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost RS (ARIS). Namenjena so sistemskim deležnikom, ki oblikujejo politiko raziskovanja v Sloveniji, v prvi vrsti pristojnemu ministrstvu in ARIS, in drugim organizacijam, ki soustvarjajo raziskovalno okolje pri nas, akademijam, združenjem univerz in inštitutov, ter komisijam, ki se na različnih ravneh aktivno ukvarjajo s to problematiko. *Priporočila* temeljijo na ugotovitvah *Poročila o stanju etike, integritete in enakih možnosti na področju znanosti v Sloveniji*, ki je prav tako nastal v okviru tega projekta, ter pregledu literature in dobrih praks doma in v tujini.¹

Priporočila za resorno Ministrstvo

Preprečevanje spolnega nadlegovanja

Tematika spolnega nasilja, nadlegovanja ter drugih oblik trpinčenja je zaznana kot pereč problem na področju visokega šolstva, v manjši meri pa tudi v znanstvenoraziskovalnih dejavnostih. V okviru CRP projekta »Institucionalne, zakonodajne in ozaveščevalne rešitve ter aktivnosti pri naslavljanju spolnega nadlegovanja in drugih oblik spolnega nasilja v visokošolskih in raziskovalnih organizacijah v Sloveniji« (2021–2023), ki ga je vodila prof. Milica Antić Gaber, so bila razvita »Priporočila za institucionalne, zakonodajne in ozaveščevalne rešitve ter aktivnosti pri obravnavi spolnega nadlegovanja in drugih oblik spolnega nasilja v visokošolskih in raziskovalnih organizacijah v Sloveniji«.² V Priporočilih so navedeni tudi problemi v trenutni zakonodaji, ki ne omogočajo popolnoma ustrezne obravnave in sankcioniranja storilcev_k spolnega nadlegovanja.

¹ Tako *Poročilo o stanju etike, integritete in enakih možnosti na področju znanosti v Sloveniji*, kot pričujoča *Priporočila* so objavljena na spletni strani projekta: <https://ikss.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/etika-integriteta-enakost-spolov-v-raziskovalnem-prostoru-slovenije-med>.

² Jasna Podreka ur. *Spolnemu nasilju in nadlegovanju vstop prepovedan! Priporočila za institucionalne, zakonodajne in ozaveščevalne rešitve ter aktivnosti pri obravnavi spolnega nadlegovanja in drugih oblik spolnega nasilja v visokošolskih in raziskovalnih organizacijah v Sloveniji*, Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2022.

Priporočilo → Ministrstvo, pristojno za visoko šolstvo in znanstvenoraziskovalno dejavnost, naj v sodelovanju z drugimi resornimi ministrstvi formira medresorsko skupino, ki bo preučila možnosti zakonodajnih sprememb.

Vrednotenje in ocenjevanje raziskovalk_cev

Dogovor o prenovi vrednotenja na področju raziskav (Agreement on Reforming Research Assessment),³ ki ga je julija 2022 sprejela EU ter Koalicija za napredek ocenjevanja na področju raziskav (Coalition for Advancing Research Assessment – CoARA) zagovarja nov pristop vrednotenju raziskav, raziskovalk_cev in raziskovalnih organizacij. Pristop temelji na principu kvalitativnega vrednotenja skozi recenziranje (peer review) ter odgovorno uporabo kvantitativnih indikatorjev, in ga podpirajo tudi slovenske ustanove članice Koalicije, vključno z ARIS.⁴ Uvajanje naštetih principov zahteva določene posege v obstoječo slovensko zakonodajo in regulativo. Tukaj se bomo osredotočili predvsem na tiste zaveze iz *Dogovora*, ki so relevantne za vprašanja enakih možnosti.

Ena izmed štirih temeljnih zavez (core commitments) je »Opustiti neustrezno uporabo meritev za vrednotenje raziskav, ki temeljijo na številčnem ocenjevanju revij in publikacij, zlasti neustrezno uporabo faktorja vpliva časopisa (Journal Impact Factor) in h-indeksa«. ⁵ Neustrezna uporaba, med drugim, pomeni izključno zanašanje na meritve, ki številčijo rezultate avtorica_ja (štetje člankov, patentov, citatov, pridobljenih projektov) za ocenjevanje kvalitete in/ali vpliva. V luči tega je pomembno izpostaviti, da način ocenjevanja raziskovalnih projektov (tako pri prijavi kot rezultatih), kakor je določeno v **Splošnem aktu** o postopkih (so)financiranja in ocenjevanja ter spremljanju izvajanja znanstvenoraziskovalne dejavnosti (v veljavi od 31. 12. 2022) ne temelji zgolj na številčnih kazalnikih. Ocenjevanje prijav namreč temelji na kvalitativni oceni, kvantitativne ocene pa se lahko uporabljajo le izjemoma oz. kot dopolnjevanje kvalitativne ocene (čl. 36). Kar se zdi problematično (oz. v nasprotju z zavezami iz *Dogovora*) je način določanja nadpovprečne znanstvene uspešnosti predvsem skozi ocene A", A' in A½, ki temeljijo prav na zgoraj omenjeni kvantifikaciji (čl. 47). Podobno se **Metodologija ocenjevanja** prijav v postopkih za (so)financiranje znanstvenoraziskovalne dejavnosti (v veljavi od 10. 1. 2023) v (pre)obsežni meri ukvarja z določanjem kvantitativne ocene za merjenje raziskovalne uspešnosti raziskovalke_ca na podlagi **kvantifikacije kvalitete raziskovalnih del**.

³ <https://coara.eu/agreement/the-agreement-full-text/>.

⁴ Članice Koalicije iz Slovenije so: Mlada akademija, ARIS, Institut Jožef Stefan, Univerza v Ljubljani, Univerza v Mariboru, Inštitut za novejšo zgodovino, Univerza v Novem mestu, Pedagoški inštitut, <https://coara.eu/coalition/membership/>.

⁵ »Abandon inappropriate uses in research assessment of journal- and publication-based metrics, in particular inappropriate uses of Journal Impact Factor (JIF) and h-index,« Agreement on Reforming Research Assessment, str. 6.

Čeprav neustrezna kvantifikacija kvalitete navidezno ne diskriminira po spolu, mednarodne in domače raziskave kažejo na občutne neenakosti med spoli pri znanstvenih objavah,⁶ citiranosti⁷ ter ocenjevanju izjemnih dosežkov,⁸ predvsem na škodo žensk.

Priporočilo → Temeljito je treba premisliti in analizirati, kako pretirano zanašanje na kvantificirane kazalce znanstvene uspešnosti raziskovalk_cev reproducira že obstoječa spolna nesorazmerja med znanstvenimi kadri, poleg tega pa je treba tudi preveriti, kako tovrstna konstrukcija znanstvene odličnosti raziskovalke in na splošno mlajše raziskovalke_ce posledično postavlja v slabši položaj.⁹ Ministrstvo naj v sodelovanju z ARIS formira delovno skupino in razvije načrt vključevanja kvalitativnih načinov ocenjevanja (nadpovprečne) znanstvene uspešnosti in omejitev uporabe kvantitativnih kazalnikov pri ocenjevanju raziskovalk_cev. Temu primerno je treba prilagoditi Zakon o znanstvenoraziskovalni in inovacijski dejavnosti (ZzriD) ter iz njega izhajajoče podzakonske akte (npr. omenjeni Splošni akt o postopkih (so)financiranja in Metodologijo ocenjevanja). Čeprav podzakonske akte sprejemata Upravni odbor in Znanstveni svet ARIS, je ključna pobuda odvisna od usmeritev ministrstva.

Trenutni **predlog novele Splošnega akta** o spremembah in dopolnitve Splošnega akta o postopkih (so)financiranja in ocenjevanja ter spremljanju izvajanja znanstvenoraziskovalne dejavnosti, ki je trenutno v pripravi na agenciji (datum objave: 7. 12. 2023)¹⁰ je **le delno ustrezen**. Predlaga se črtanje petega odstavka v 66. členu Splošnega akta, ki se glasi:

»(5) Kandidat za mladega doktorja je tisti raziskovalec, pri katerem je na dan izteka roka za oddajo prijav na razpis poteklo največ sedem let po letu zagovora njegovega prvega doktorata znanosti. Za vodje projekta ženskega spola se navedeno obdobje za vsakega otroka podaljša za leto in pol, za vodje projekta moškega spola pa za vsakega otroka za čas izrabljenega starševskega dopusta.«

V Obrazložitvi je namreč navedeno: »Spremembe predlagamo zaradi ocene o neustreznosti ureditvi obravnave časa izrabljenega starševskega dopusta pri določanju kariernih stopenj, ki razlikuje

⁶ Junming Huang et al., »Historical Comparison of Gender Inequality in Scientific Careers across Countries and Disciplines,« *Proceedings of the National Academy of Sciences* 117, no. 9 (2020): 4609–16, <https://doi.org/10.1073/pnas.1914221117>; Boštjan Mur, »Vpliv spola na znanstveno produktivnost: teoretična izhodišča in pregled študij,« *Družboslovne razprave*, XXIV, 58 (2008): 69–87; Priscila Gulič Pirnat, »Bibliometrija znanstvenih objav UL FF v obdobju 2018–2020 skozi dimenzijo spola,« v: *Samoumevnosti in nelagodja: Sistemsko urejanje enakosti spolov v akademskem polju*, ur. Milica Antič Gaber, 69–84 (Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2023), <https://doi.org/10.4312/9789612970499>.

⁷ Erin G. Teich, Jason Z. Kim, Christopher W. Lynn, Samantha C. Simon, Andrei A. Klishin, Karol P. Szymula, Pragma Srivastava, et al., »Citation Inequity and Gendered Citation Practices in Contemporary Physics,« *Nature Physics* 18, no. 10 (October 2022): 1161–70, <https://doi.org/10.1038/s41567-022-01770-1>; Jordan D. Dworkin, Kristin A. Linn, Erin G. Teich, Perry Zurn, Russell T. Shinohara, and Danielle S. Bassett, »The Extent and Drivers of Gender Imbalance in Neuroscience Reference Lists,« *Nature Neuroscience* 23, no. 8 (2020): 918–26. <https://doi.org/10.1038/s41593-020-0658-y>; Michelle L. Dion, Jane Lawrence Sumner, and Sara McLaughlin Mitchell, »Gendered Citation Patterns across Political Science and Social Science Methodology Fields,« *Political Analysis* 26, no. 3 (July 2018): 312–27. <https://doi.org/10.1017/pan.2018.12>.

⁸ Ana Marija Lamut, »Bibliometrijska analiza izjemnih dosežkov znanstvenih objav na oddelkih Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani po spolu (2018–2020)«, v: *Samoumevnosti in nelagodja: Sistemsko urejanje enakosti spolov v akademskem polju*, ur. Milica Antič Gaber, 97–109 (Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2023), <https://doi.org/10.4312/9789612970499>.

⁹ Jasna Fakin Bajec and Polona Sitar, »Neoliberalna politika in konstruiranje znanstvene odličnosti v slovenskem prostoru,« in *Znanost (brez) mladih: Zgodnje stopnje znanstvene kariere v Sloveniji skozi perspektivo spola*, ur. Ana Hofman (Ljubljana: Založba ZRC, 2017), 99–126.

¹⁰ <https://www.arrs.si/sl/akti/priprava/>

med raziskovalci ženskega in moškega spola, poleg tega pa v navedeno ni vključena karierna stopnja srednje generacije raziskovalcev. Različno je obravnavana tudi odsotnost zaradi bolezni ali poškodb oziroma drugih primerov odsotnosti, določenih v predpisih o zdravstvenem zavarovanju. Z namenom zagotovite enakopravne obravnave vseh raziskovalcev predlagamo, da se pri določitvi podaljšanega obdobja za določitev karierne stopnje za vse raziskovalce upošteva, da se v primeru, če je raziskovalec izkoristil dopust iz naslova zavarovanja za starševsko varstvo, čas po letu zagovora za vsakega otroka podaljša za leto in pol. Čas po letu zagovora se za vse raziskovalce podaljša tudi v primeru dokumentirane odsotnosti zaradi bolezni ali poškodb oziroma drugih primerov odsotnosti, določenih v predpisih o zdravstvenem zavarovanju, če gre za neprekinjeno odsotnost, daljšo od šestih mesecev, in sicer največ za čas upravičene odsotnosti.«

Priporočilo → Uporaba enake obravnave za vse karierne stopnje raziskovalk_cev (tudi podoktorande_ke in srednje generacije raziskovalk_cev) je popolnoma ustrezna. Enako velja za določila, ki se nanašajo na odsotnost zaradi bolezni ali poškodb oziroma drugih primerov odsotnosti.

Priporočilo → Problem se kaže pri opredelitvi rabe dopusta iz naslova zavarovanja za starševsko varstvo. Predlog novele sicer izhaja iz ustrezne namere odprave različne obravnave (diskriminacije) po spolu in uvaja le merilo, ali je oseba izkoristila dopust iz naslova zavarovanja za starševsko varstvo. Teoretično to lahko predstavlja spodbudo moškemu raziskovalcu, da izkoristijo starševski dopust, kar je trenutno redkost.¹¹ Vendar novela, kot je trenutno napisana, ne upošteva dolžine izrabljenega dopusta in tako v enak položaj postavlja npr. žensko, ki je izrabila 260 dni starševskega dopusta, in moškega, ki je izrabil le neprenosljivih 60 dni starševskega dopusta, kot določa novela Zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (v veljavi od 1. 4. 2023). Pri tem je treba upoštevati dejstvo, da ženske na splošno, to zlasti velja za obdobje, ko so otroci še majhni, prevzemajo večji del skrbstvenih in gospodinjskih obveznosti,¹² kar jih omejuje v kariernem udejstvovanju in napredovanju.¹³ Zato je prav zaradi teh okoliščin smotrno ohraniti prednostno obravnavo žensk. Predlagamo, da se ohrani že obstoječa dikcija »Za vodje projekta ženskega spola se navedeno obdobje za vsakega otroka podaljša za leto in pol, za vodje projekta moškega spola pa za vsakega otroka za čas izrabljenega starševskega dopusta« – le da se to določilo uporabi za vse karierne stopnje.

¹¹ Starševski dopust je v letu 2020 izrabilo 17.987 žensk in zgolj 820 moških, <https://www.gov.si/novice/2023-03-29-novosti-na-podrocju-starševskega-varstva-in-družinskih-prejemkov/>.

¹² To kaže tudi kazalec porabe časa na skrb za družinske člane in gospodinjsko delo, v okviru Gender Equality Index za Slovenijo za leto 2023: 77,1 od maksimalnih 100 točk, ki bi predstavljale polno enakost spolov, <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2023/domain/time/SI/family>.

¹³ To trditev je pokazala raziskava, ki jo je leta 2011 vodila Mirjana Ule, predsednica Komisija za uveljavitev vloge žensk v znanosti. Mirjana Ule, »Spolne razlike v delovnih in kariernih pogojih znanstvenega dela v Sloveniji,« *Teorija in praksa* 49, no. 4–5 (2012): 626–44.

Priporočila za ARIS

Priporočila v tem oddelku so namenjena predvsem agenciji ARIS, ki izvaja večino dejavnosti, na katera se priporočila nanašajo. Kjer je to ustrezno, priporočila zahtevajo tudi ukrepanje resornega ministrstva.

Vrednotenje in ocenjevanje raziskovalk_cev

ARIS je članica Koalicije za napredek ocenjevanja na področju raziskav (CoARA). Članica Koalicije naj bi javno poročale o svojem napredku pri implementaciji zavez iz *Dogovora o prenovi vrednotenja na področju raziskav*.¹⁴

Priporočilo → ARIS naj zavzame proaktivno vlogo pri vključevanju principov in zavez iz *Dogovora* v akte v svoji pristojnosti. O tem naj poroča na letni ravni in o tem obvešča ministrstvo, znanstvenoraziskovalno in zainteresirano javnost.

Spodbujanje enakih možnosti skozi stabilno financiranje znanstvenoraziskovalne dejavnosti

Večplastni mehanizem stabilnega financiranja, ki ga je uvedel Zakon o znanstvenoraziskovalni in inovacijski dejavnosti (ZzrID, v veljavi od 1. 1. 2022) omogoča več načinov spodbujanja enakih možnosti med raziskovalkami in raziskovalci. ARIS na podlagi ZzrID s prejemniki sklene šestletne pogodbe o stabilnem financiranju znanstvenoraziskovalne dejavnosti, v kateri se opredelijo tudi (ZzrID, čl. 28, (2) odstavek):

1. strateški in dolgoročni cilji prejemnika stabilnega financiranja, ukrepi za njihovo doseganje, ciljne in izhodiščne vrednosti ter kazalniki, s katerimi se spremlja doseganje ciljnih vrednosti;
2. načrt izvajanja znanstvenoraziskovalne dejavnosti, ki vključuje predvsem razvoj dejavnosti v okviru institucionalnega stebra financiranja (ISF) in programskega stebra financiranja (PSF);
3. razvojni cilji prejemnika stabilnega financiranja, ukrepi za njihovo doseganje, ciljne in izhodiščne vrednosti ter kazalniki, s katerimi se spremlja doseganje ciljnih vrednosti.

Te sestavine pogodbe so predmet pogajanj med prejemnikom stabilnega financiranja in ministrstvom, ob sodelovanju ARIS. Ministrstvo prejema v skladu z Zakonom o izvrševanju proračuna Republike Slovenije letna poročila javnih raziskovalnih organizacij, ARIS pa v skladu z ZzrID poročilo o izvajanju pogodbe o stabilnem financiranju znanstvenoraziskovalne dejavnosti za celotno pogodbeno obdobje.

¹⁴ Agreement on Reforming Research Assessment, <https://coara.eu/agreement/the-agreement-full-text/>, str. 10.

Strateški in dolgoročni cilji prejemnika stabilnega financiranja bi morali izhajati iz akta, ki ga morajo po zakonu sprejeti prejemniki (oz. raziskovalne organizacije), med drugim pa mora vsebovati »določila za spodbujanje **starostne in spolne uravnoteženosti** vodij raziskovalnih programov in nosilcev ključnih vodstvenih funkcij« (ZzrID, čl. 29).

Priporočilo → Pomembno je, da skrbnica_k pogodbe o stabilnem financiranju v času pogajanj s prejemniki poskrbi, da so med strateške cilje vključeni tudi tisti, ki naslavljajo starostno in spolno uravnoteženost na vodstvenih funkcijah. Smotrno je, da cilji izhajajo iz analize strukture vodstvenih funkcij na konkretni raziskovalni organizaciji oz. naslavljajo opažena konkretna neravnovesja. (Npr., če organizacija ugotovi, da je večina vodij programov v najstarejši starostni skupini, bi morala zastaviti cilje kadrovske krepitve ali usposabljanja sodelavk_cev srednje generacije za izpolnitev kriterijev za vodjo programa ter dejansko vodenje. Prav tako, če organizacija ugotovi, da ima na ključnih vodstvenih funkcijah izrazito neravnovesje po spolu, bi morala zastaviti cilj sistemskega spodbujanja manjšinskega spola (posebej žensk) za izpolnjevanje pogojev, kandidiranje in izvolitev na te funkcije.) Če so cilji preveč splošno zastavljeni ali ne izhajajo iz analize stanja, skrbnica_k pogodbe na to opozori prejemnika stabilnega financiranja.

Izvajanje **institucionalne samoevalvacije** kot celovite obravnave znanstvenoraziskovalne dejavnosti prejemnika stabilnega financiranja zajema tudi ukrepe za **razvoj kadrov z upoštevanjem načela enakih možnosti** (ZzrID, čl. 31). Samoevalvacijo prejemnik izpelje v petem letu pogodbenega obdobja in priloži ministrstvu in ARIS. Pri tem je treba upoštevati, da so vse javne raziskovalne organizacije dolžne sprejeti in izvajati **program ukrepov za zagotavljanje enakih možnosti spolov** ter najmanj enkrat letno obravnavati njegove učinke in o njih poročati v okviru rednih letnih poročil (ZzrID, čl. 75).

Poleg tega je večina raziskovalnih organizacij v Sloveniji sprejela tudi **načrt za enakost spolov** (NES),¹⁵ kot ga zahteva program Obzorje Evropa od leta 2021. To je tudi ukrep 6.4.1 iz Resolucije o znanstvenoraziskovalni in inovacijski strategiji Slovenije 2030 – ReZrIS30, ki uvaja NES kot obvezen strateški dokument prejemnic stabilnega financiranja. Zato je smotrno napotiti organizacije, da tovrstna poročanja medsebojno povežejo in del institucionalne evalvacije izpeljejo s povzemanjem dejavnosti iz letnih poročil in sledenjem kazalnikom, navedenih v NES.

Priporočilo → ARIS pripravi navodila za izvajanje samoevalvacije, ki vključijo tudi poročanje o izvajanju ukrepov za razvoj kadrov z upoštevanjem načela enakih možnosti. Pri pripravi navodil se upoštevajo primeri dobre prakse, ki jih je ministrstvo zaznalo med spremljanjem letnih poročil, oz. se navedejo zaželenne oblike poročanja. Na tej točki je nujno **medsebojno usklajevanje navodil** oz. zahtev, ki jih pred raziskovalne organizacije postavljata tako ministrstvo kot ARIS, in se izogniti nepotrebnemu podvajanju dela.

Priporočilo → Pomembno je uporabljati konsistenten nabor kazalnikov, pri tem pa je treba ločiti, katere kazalnike bi morale zbirati vse organizacije (npr. delež svetnic, delež znanstvenih sodelavk) in kateri so izbirni. Predlagamo pripravo nabora kazalnikov, ki so primerni za različne znanstvenoraziskovalne in inovacijske dejavnosti, in organizacije ustrezno usmeriti, da spremljajo le tiste, ki so relevantni za njihovo področje delovanja.

¹⁵ V Poročilu o stanju etike, integritete in enakih možnosti na področju znanosti v Sloveniji (Benčin, Mihajlović Trbovc, Fakin Bajec in Pogačar, november 2022), ki smo ga pripravili v okviru tega projekta, ugotavljamo da je do novembra 2022, 23 od 37 registriranih raziskovalnih organizacij sprejelo NES.

Priporočilo → Za pripravo samoevalvacije se organizacije lahko napoti na poglavje 3.4 »Evalvacija načrta enakosti spolov« v *Priročniku za integriteto, etiko in enakost spolov v raziskovalnih organizacijah*.¹⁶ Če bo v prihodnjih letih Evropska komisija pripravila navodila ali postavila zahtevo **evalviranja načrtov za enakost spolov**, o čemer bo ministrstvo pravočasno obveščeno, potem je te standarde oz. zahteve smiselno uskladiti z navodili za pripravo letnih poročil in navodili za izvajanje samoevalvacije. Na ta način se zameji večanje administrativnega dela, in še bolj pomembno, poenoti pa se zbiranje podatkov in informacij relevantnih za enake možnosti spolov na organizaciji. To je tudi način postopnega usmerjanja raziskovalnih organizacij, da skozi pripravo letnih poročil v svoje redno delo vključijo spremljanje NES, kar prispeva k trajnosti institucionalnih sprememb, ki jih z NES hočemo doseči. To je tudi splošno navodilo *Smernic Obzorja Evropa za izdelavo načrtov za enakost spolov*.¹⁷

Razvojni steber financiranja (RSF) je namenjen spodbujanju razvoja znanstvenoraziskovalne in infrastrukturne dejavnosti, in sicer z vidikov kakovosti, ustvarjalnosti in inovativnosti, internacionalizacije, odprtosti ter prenosa znanja in sodelovanja z okoljem. Pri določanju porabe RSF se prav tako lahko vključi princip spodbujanja enakih možnosti.

Priporočilo → Skrbnica_k pogodbe o stabilnem financiranju v času pogajanj s prejemniki poskrbi, da znotraj-institucionalna razdelitev razvojnih sredstev pripomore k takšnemu razvoju kadrov, ki upošteva načela vključevanja raznolikosti in enakih možnosti ne glede na narodnost, spol, raso ali starost (ZzrID, čl. 57). To ne pomeni enake razdelitve sredstev po spolu, ampak, prav nasprotno, utemeljen premislek, katerim skupinam je treba dati spodbudo za razvoj. Utemeljitev za ciljne spodbude oz. prednostno obravnavanje naj izhajajo iz analize strukture zaposlenih prejemnika stabilnega financiranja oz. zaznanih nesorazmerij v starostni in spolni strukturi raziskovalk_cev, njihovih znanstvenih nazivov, mednarodne vpetosti, vodenja in sodelovanja pri projektih itn.

Vključevanje vidika spola v vsebine raziskav

Resolucija o znanstvenoraziskovalni in inovacijski strategiji Slovenije 2030 – ReZrIS30, v ukrepu 6.4.4 predvideva upoštevanje dimenzije spola v vsebinah raziskovalne dejavnosti. Ta princip je smotrno vključiti tako v stabilno kot projektno financiranje.

Priporočilo → Izhodišča za pogajanja o stabilnem financiranju, ki jih ministrstvo pripravi za ARIS, naj vključujejo tudi priporočilo, da prejemniki stabilnega financiranja sistemsko skrbijo za vključevanje vidika spola v vsebine raziskav, ki se financirajo skozi programski (PSF) ali razvojni steber financiranja (RSF), ter o tem poročajo. Praktično to lahko pomeni, da raziskovalna organizacija (1) ima pregled nad raziskovalnimi programi, ki obravnavajo vidik spola v povezavi s primarno temo raziskovanja; (2) spodbuja vključevanje vidika spola skozi razvojna sredstva; (3) podpira institucionalno izobraževanje raziskovalk_cev na temo vključevanja vidika spola v konkretno raziskovalno področje skozi institucionalni steber financiranja.

¹⁶ *Priročnik za integriteto, etiko in enakost spolov v raziskovalnih organizacijah* (Mihajlovič Trbovc in Benčin, 2024), <https://doi.org/10.3986/9789610508113>.

¹⁷ Directorate-General for Research and Innovation, European Commission, *Horizon Europe Guidance on Gender Equality Plans* (Luxembourg: Publications Office, 2021), <https://data.europa.eu/doi/10.2777/876509>, str. 11.

Poleg zgoraj naštetih načinov stabilnega financiranja obstaja še mehanizem razdeljevanja sredstev za **programe nacionalnih raziskav** (PNR) za potrebe raziskovanja tematik, značilnih za Republiko Slovenijo (ZzrID, čl. 23). Tako vlada na predlog ministrstva, pristojnega za znanost, določi tematike za programe nacionalnih raziskav, **nabor tematik** pa mora biti skladen s prioritetskimi področji, opredeljenimi v strateških dokumentih države. V zvezi s tem so relevantni tudi strateški dokumenti kot so Resolucija o znanstvenoraziskovalni in inovacijski strategiji Slovenije 2030 (ReZrIS30) ter Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2023–2030 (ReNPEMŽM23–30). Kot že omenjeno, ReZrIS30 predvideva upoštevanje dimenzije spola v vsebinah raziskovalne dejavnosti (ukrep 6.4.1). ReNPEMŽM23–30 pa predvideva preseganje spolnih stereotipov in odpravljanje seksizma, tudi v znanosti (razdelek 2.2). Konkretno predvideva tudi podporo »projektom in programom za povečanje udeležbe žensk v STEM ter ukrepom za zmanjšanje digitalne vrzeli oziroma razlik med spoloma na področju tehnologij IKT« (cilj 2, ukrep 1), prav tako pa tudi »pobudam in dejavnostim za odpravo seksističnih praks na različnih področjih ter uveljavljanju nediskriminatorne, vključujoče in spolno občutljive javne rabe jezika« (cilj 3, ukrep 2).

Priporočilo → Določanje in opredelitev nabora tematik za PNR naj upošteva vidik spola tam, kjer je to smiselno in izhaja iz vsebine raziskovalnega področja. V splošnih določenih programih, navodilih za prijavo ter evalvacijskem postopku, naj se posebej poudari, da je zaželeno vključevanje vidika spola v vsebino raziskave. (Npr. v nacionalne raziskave, ki tematizirajo nacionalno zgodovino in kulturno dediščino, je treba vključiti tudi prispevek žensk; v raziskave, ki tematizirajo jezik, je treba vključiti uveljavljanje vključujoče in spolno občutljive rabe jezika). Prijave, ki imajo adekvatno vključen vidik spola, je smiselno dodatno finančno nagraditi (npr. dodatni delež sredstev v primeru, da projekt bistveno vključuje vidik spola).

Priporočilo → V primerih, kjer program nacionalnih raziskav vključuje tudi znanstvenoraziskovalna področja STEM in/ali tehnologije IKT, je smotrno posebej nagraditi projektne oz. programske skupine, ki v navedene dejavnosti vključujejo ženske oz. vsebujejo aktivnosti spodbujanja sodelovanja žensk.

Vsebinsko evalvacijo znanstvenoraziskovalnega dela raziskovalnih programov izvajajo neodvisni strokovnjaki oz. **recenzenti**, ki pripravijo oceno raziskovalnega programa in priporočila za izboljšanje njegovega delovanja (ZzrID, čl. 30). Za recenzentke_e je treba pripraviti navodila, v katerih so jasno opredeljeni kriteriji evalvacije. Uvedba navodil za ocenjevalce je tudi predlog KOsRIS, sicer iz razlogov bolj jasnega in konsistentnega ocenjevalnega postopka.¹⁸ KOsRIS tako predlaga, da ARIS pripravi navodila, podobna tistim, ki jih uporabljajo pri Evropski komisiji (Research Executive Agency – REA) in pri Evropskem raziskovalnem svetu (ERC) ter v njih sugerira zaželene forme pisanja in opozori na pogoste napake. S tem predlogom se strinjamo in dodajamo, da je v navodila recenzentkam_om treba vključiti (med drugim) vrednotenje vključevanja vidika spola v vsebino raziskav. Tukaj je smotrno slediti že razvitim dobrim praksam, kot je npr. praksa avstrijske agencije za financiranje raziskav FWF, ki se zgleduje po smernicah za prijave MSCA fellowship.

Priporočilo → Recenzentom je treba poslati navodila, ki vsebujejo navodila podobna tistim, ki jih je FWF uvrstila v *Application Guidelines for Stand-Alone Projects* (v veljavi od 15. marca 2022) v

¹⁸ Pripombe na recenzentski postopek, 7. 10. 2022, <https://www.kosris.si/pripombe-na-recenzentski-postopek/>.

točki 2.3.1, odstavek (9), str. 9. Priporočeno je recenzente napotiti tudi na gradiva pripravljena za prijave na MSCA fellowship.¹⁹

Priporočilo → Recenzentke_e je treba opozoriti, da v svoja priporočila za izboljšanje delovanja raziskovalnega programa uvrstijo tudi sugestije, kako vključiti vidik spola v vsebino programa, če opazijo potrebo po tem oz. menijo, da vidik spola ni ustrezno obravnavan. Kot strokovnjaki za predmetno področje bodo recenzenti sami presodili, kako je tematika spola povezana z glavnim predmetom raziskave, jih je pa smotrno na to posebej opozoriti.

Priporočilo → Zgoraj omenjena navodila recenzentom je treba upoštevati tudi pri evalvaciji novih raziskovalnih programov, ki vstopajo v stabilno financiranje.

Priporočila za KOsRIS

Koordinacija samostojnih neprofitnih raziskovalnih in infrastrukturnih zavodov združuje 24 organizacij različnih velikosti glede na število zaposlenih in obseg dela. Cilji koordinacije so: (1) izboljšanje pogojev raziskovalnega dela, (2) vzpostavitev nepristranskega postopka za vrednotenje raziskovalnega dela, (3) sistematična promocija rezultatov raziskovanja, (4) izboljšanje ugleda in uporabe znanosti v politikah odločanja. Čeprav ni izrecno naveden, bi lahko princip enakosti spolov uvrstili v prvega od navedenih ciljev.

KOsRIS je primerna platforma za izmenjavo znanja in izkušenj glede izvajanja načrtov za enakost spolov in na splošno ukrepov za spodbujanje enakih možnosti med raziskovalkami_ci. Glede na omejene kadrovske in finančne možnosti manjših raziskovalnih zavodov, je smiselno organizirati skupne izobraževalne dogodke in deliti stroške njihove organizacije.

Priporočilo → KOsRIS I (koordinacija direktoric_jev zavodov) sklene dogovor o organizaciji skupnih dogodkov (usposabljanj, izobraževanj) in načela deljenja stroškov (npr. sorazmerno številu zaposlenih). KOsRIS II (koordinacija strokovnih podpornih služb) izpelje medsebojno usklajevanje organizacije dogodkov in pokrivanja tematik. Smotrno je, da se zavodi medsebojno obveščajo glede načrtovanih izobraževanj, namenjenih raziskovalkam_cem in omogočijo skupno udeležbo. Primer dobre prakse je npr. skupno izvajanje letnih izobraževanj na temo enakosti spolov, ki ga skupaj organizirata in izmenično izvajata Inštitut za novejšo zgodovino in Inštitut za narodnostna vprašanja.

Priporočilo → Posebej koristno bi bilo premisliti, kakšne so potrebe po usposabljanju strokovnega osebja in raziskovalk_cev, vključenih v izvajanje in/ali spremljanje izvajanja NES, ter organizirati skupna izobraževanja. Za določene tematike je v Sloveniji relativno malo ustreznih strokovnjakinj_ov in bi bilo potrebno povabiti tiste iz tujine, zaradi česar je posebej smiselen razmislek o skupnem financiranju in organizaciji izobraževanj. Naštevamo nekaj tovrstnih tematik: evalvacija in spremljanje NES z indikatorji; sistemsko vključevanje vidika spola v raziskave; integracija tujih raziskovalk_cev; dojemljivost in občutljivost za vključevanje raznolikosti (inclusivity, diversity) v institucionalnih politikah in praksah.

¹⁹ Npr. Video: Understanding gender dimension for MSCA projects (YouTube).

Priporočila za Rektorsko konferenco

Kot pereč problem je zaznan problem spolnega nadlegovanja v študijskem okolju tako po vertikalni liniji (predavatelj_ice – študentke_i), še bolj pa na horizontalni ravni (študenti_ke med sabo).

Priporočilo → Razviti mehanizem rednega medsebojnega obveščanja, izmenjave dobrih praks in svetovanje okrog izvajanj »Priporočil za institucionalne, zakonodajne in ozaveščevalne rešitve ter aktivnosti pri obravnavi spolnega nadlegovanja in drugih oblik spolnega nasilja v visokošolskih in raziskovalnih organizacijah v Sloveniji.«²⁰

Dokument je nastal v okviru projekta »Etika, integriteta in enakost spolov v raziskovalnem prostoru Slovenije: med politikami in njihovo implementacijo« (2021–2023).

Avtorstvo: Jovana Mihajlović Trbovc (ZRC SAZU) skupaj z člani projektne skupine, april 2024.

²⁰ Jasna Podreka ur. *Spolnemu nasilju in nadlegovanju vstop prepovedan! Priporočil za institucionalne, zakonodajne in ozaveščevalne rešitve ter aktivnosti pri obravnavi spolnega nadlegovanja in drugih oblik spolnega nasilja v isokošolskih in raziskovalnih organizacijah v Sloveniji*, Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2022.